

LIFTIKÕNE VIEEST TRELLIST

"Ma olen kuul, ma istun püssitorus."

- Andres Ehin¹

QWERTY klaviatuuril on huvitav sümbol – trellid, mis kutsub vanglast mõtlema. Alljärgnev on liftikõne viiest ökonoomsest, kuid kasutamata lahendusest tuua vangla 21. sajanisse, et isik ei vabaneks vanglast sama hävitavana kui kuul püssitorust.

#valimisõigus

Õigused ei saa peatuda vanglauste taga. Selle Euroopa vangistusõiguse põhimõtte sätestas Euroopa inimõiguste kohus juba 1984.a asjas *Campbell ja Fell vs Ühendkuningriigid*. Veidi enam kui kolmkümmend aastat hiljem, 2005.a asjas *Hirst vs Ühendkuningriik*, lisas ta, et selle põhimõtte alla kuulub ka vangide õigus valida, mistõttu absoluutsed valimiskeelud – nagu ka Eestis – on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Üksteist aastat hiljem ei ole Eesti riik õigust korrigeeritud. Teada on, et erinevad valitsusasutused, sh seadusandlik, täitevvõim ja kohtuvõim on vastutust aastaid ühelt teisele lükanud. Õiguskantsleri seisukohad on jäänud jõuetuks. Valijat peetakse idioodiks, kellele justkui ei saagi selgeks teha, et vanglas on õigustel oma *raison d'être*, et ratsionaliseeritud inimõigused on vangide taasühiskonnastamise vahend. Valimisõigus aitab vangil mitte kaotada sidet ühiskonnaga ning tunda kuhugi end kuuluvat. Kuuluvus tekitab hoolivust. Demokraatlikus riigis puudub ka moraal-eetiline põhjendus absoluutseks vangide valimiskeeluks. Jutustuses "Üks päev Ivan Denisovitši elus" kirjeldab Alexander Solženitsõn, kuidas vangidel ei lubatud kanda käekella, sest võimud teadvat aega kinnipeetavate eest. Sedasi möödub vangi elu justkui tema osalusetu. Valimisõiguseta kinnipeetava ühiskondlik eksistents möödub tema osalusetu.

#Skype

Vaatamata tehnoloogia arengule on tiigrihüpe läinud mööda vangide taasühiskonnastamisest. Riigile, kes on uhke, et tema kodanikud on olulist rolli mänginud Skype'i sünni juures, peaks olema auasi selle tarkvaralahenduse võimaluste kasutamise laiendamine. Skype videokõnede võimaldamine vanglas ei nõuaks lisaressursse, sest vanglates on niikuinii olemas piiratud Internetiga ühendatud arvutid õigusaktide andmebaaside kasutamiseks. Skype'i videokõne on ka vangile kuluvaba lahendus, mis aitab tugevdada kinnipeetava sotsiaalseid sidemeid. Isegi kui kinnipeetav sooviks, siis järelevalve all arvutit kasutades ei saaks ta organiseerida rohkem kuritegevust, kui tavalise kirja teel. Olenemata sellest, millisele seisukohale jõuab lähiaastatel Euroopa inimõiguste kohtu suurkoda

---

¹ "Ennemuistse jahipüüsi kuul", viis Mingo Rajandi, sõnad Andres Ehin

kinnipeetavate interneti kasutamise õiguse osas kaasuses *Kalda vs Eesti*, ei tasuks unustada, et vanglateskkond on dünaamiline. Tasuks stigmatiseerimata mõelda, kuidas laiendada kinnipeetavate digitaalseid õigusi. Kui Eesti viljeleb kuvandit Euroopa Räniorust, siis tasuks suhtuda avatumalt kaasaegsete tehnoloogia võimalustesse ka vanglas ja kaasata nutikate lahenduste leidmisel ka idufirmasid.

#samasoolistepikaajalisedkokkusaamised

Nõukogudeaegsel vanglapärandil on ka positiivseid aspekte, näiteks pikaajalised kokkusaamised. Vangistusseaduse § 25 lõige 1 võimaldab vangil piiratud lähedaste grupiga veeta kuni kolm ööpäeva vanglas pikaajalistel kokkusaamistel. Seadus võimaldab selliseid kokkusaamisi nii seadusliku kui ka faktilise abikaasaga. Viimase puhul on tingimuseks kaks aastat kooselu, ühine majapidamine või ühised lapsed. Tegemist on äärmiselt avatud ja tolerantse sõnastusega, sest välistatud ei ole ka samasooliste pikaajalised kokkusaamised. Küll aga antakse riigi poolt sellele tõlgendus, mis sobib pigem patriarhaadi ja keskkaja kaitseks. Leitakse, et abielu on Eesti seadustes mehe ja naise vahel, mistõttu ka faktilised abikaasad saavad olla vaid eri soost.² Kooseluseaduski on sunniviisilises hibernatsioonis, riiki juhtivad poliitikud ei soovi tegeleda küsimusega, mis ei võimalda populistlikult hääli võita. Tuleb aga aktsepteerida, et perekonna mõiste on ajas muutunud. Ühiskond on dünaamiline, mistõttu vanglagi ei saa jääda stagnatsiooni.

#isadelasteosakond

Tartu vanglas on emade-laste osakond, mille eesmärgiks on tagada sideme säilimise kuni kolme aasta vanuse lapsega. Vangistusseaduse § 54 lõike 2 kohaselt võimaldatakse eritingimused ainult naiskinnipeetavale. Eestis kehtib aga juba üle kümne aasta vanemahüvitise seadus, mis kohtleb lapse 70-päevaseks saamisest vanemaid võrdselt. Nii ema kui isa võivad jääda vanemapuhkusele. Vangla kontekstis aga võib teatud juhtudel olla just lapse huvides olla isa juures, nt kui ema on last väärkohelnud, on sõltlane või kui ema on surnud. Seega on kehtiv õigus jäänud jalgu ühiskonnamuutustele, seda nii õigusteoreetilisest aspektist (diskrimineerimise küsimuses), kui ka praktilisest kaalutlusest (lapse huvid).

#mustraamat

Justiitsministeeriumi kodulehel on vanglateenistuse aastaraamatud 2003-2008, rahulikes toonides, esikaanel enamasti abstraktsed illustratsioonid. Seejärel on ajaline tühimik – 2015.a vanglasüsteemi raamat on aga üdini must, esikaanel vaid vanglateenistuse kullatud lõviga vapp. Stiilne ja minimalistlik, kuid kalk. Sõna inimlikkust kasutatakse ühel korral ja seda negatiivses kontekstis, kui tuuakse näiteks, kuidas kinnipeetavad on rõhunud inimlikkusele, kui vanglaametnikud on toonud vanglasse sisse mobiile. Avasõnas pöördatakse lugejate kõrval ka piltide vaataja poole, seega on antud piltidele tugev roll edastada sõnumit. Lehitsedes aastaraamatut on sissejuhatav pilt vanglaellu musta ründekoeraga surmtõsise ilmega naisteenistujast, kelle seljataga on relvastatud üksuse täisvarustuses meeskond (lk 15). Viimane vanglateenistuja naeratus pärineb 2008.a aastaraamatust. Seejärel on foto kaitsevarustuses ametnikest, käsi rusikas, kiivriile kirjutatud number “1” – julgeoleku demonstreerimine on ilmselt see esimene

---

² Vaata nt Justiitsministeeriumi seisukohad Õiguskantsleri 02.07.2014 kirjas nr 6-1/131330/1402897

punkt (16), järgmisel lehel on kolmeliikmeline eriüksuse grupp relvastatult sihtimas tõenäoliselt mitteseaduskuulekat kinnipeetavat (lk 17). Sellele järgneb foto konvoeeritavast vangist, kes tuleb lennuki pealt, tema pähe on tõmmatud must kapuuts, vanglaametnik hoiab raudse haardega vangi kaela ligi 90-kraadise nurga all (27). Antud raamatu kontekstis mõnevõrra leebemad julgeolekupildid on sellest, kuidas läbiotsimise käigus kontrollib ametnik taskulambiga tagurpidi oleva (sic!) venekeelse raamatu sisu (lk 33), sellest, kuidas otsitakse läbi kinnipeetava isiklikku kotti (lk 34) või sellest, kuidas ametnik on vangi jalanõu sisetalla vahelt leidnud mobiiltelefoni (lk 35). Kinnipeetavast on pilt kui isendist, kel puudub inimlik nägu, kes teeb rasket tööd, nt keevitab (lk 39), kes alandlikult värvib pargipinki (lk 47) või kõnnib seljaga pildi vaataja poole käed selja peal oma pruunis kostüümis (lk 48). Julgeolekuohust annab märku tema seljataga olev vanglaametnik. Kurb-ironilisel kombel illustreerib foto peatükki, mis räägib kohtlemismudelist kui taasühiskonnastamise viisist.

Prantsuse klassik Victor Hugo leidis, et vangla on koletis – osadeks jagamatu, pooleldi inimene, pooleldi hoone. Aastaraamatus ei ole vangile antud nägu, vang on objekt – oht. Eesti kirjanik Olavi Ruitlane kirjutab vanglakriitilises tekstis nihilist.fm-is, et vangid on “pruunid loomad”, “sesmõttes erilised loomad”, et “vabaduses pole neid mitte ühtegi”... Pehmemaid väärtusi edastav pilt on ilmselt sotsiaaltöötajast, kes tõsise ilmega loeb sõnu peale kinnipeetavale (lk 58). Kui aga piltide vaatajal peaks tekkima arvamus, et vanglas on ka sõnal jõud, siis see arusaam saab purustatud kõrvallehel oleva illustratsiooniga sellest, kuidas meessoost vanglaametnik on kinnipeetava vastu seina lükanud ja teostab läbiotsimist (lk 59). Aastaraamatu kaks viimast pilti on omaette puänt – esimeses juhatab juba tuttav must rüü oranži rüü jalutusboksi, ruumi neli seina on külmast betoonist, lage katab metallvõre (lk 63). Viimasel pildil aga peab kaplan käed taeva poole jutlust kolmele kinnipeetavale, kes teda andunult kuulavad (lk 64). Pildimaterjalist saab justkui järeldada, et algselt Euroopast inspireeritud vangla on tegemas pööret üle Atlandi.

***

Eesti vanglasüsteemi olulisimaks nõrkuseks on betoonist megapolisvanglad. Suured vanglad on fakt, millega tuleb õppima elada. Küll aga saame me üritada anda kinnipeetavatele vangistuse sisu, mis on (põhja-)euroopalik. Norra sotsioloog Nils Christie toob oma arutluses “Limits to Pain” välja, et karistuse täideviimine ei saa olla vaid puhas ja hügieeniline operatsioon. Tagada vangidele valimisõigus, võimaldada vangil suhelda Skype’i teel perekonnaga, võimaldada samasoolistel faktilistel abikaasadel pikaajalisi kokkusaamisi, ema-lapse osakonna muutmise vanema-lapse osakonnaks ja loobumine musta armee imagost – need on lihtsad võimalused pehmemendada karistuse sisu. Paremad ladustamistingimused ei tähenda paremat taasühiskonnastamist – inimlik kontakt ja soojus on meie arengus sama elementaarsed kui vajadus, mis on alimentaarne. Ei tasu oodata, mil Strasbourgi kohus jälle näppu viibutab, vaid me peame ka ise olema suutelised 21.sajandi ühiskonda üles ehitama. Seda ka vanglas.